

ละครไทยกับผู้ชมอาเซียน วัฒนธรรมศึกษาของสื่อข้ามพรมแดนในอาเซียน

ธีรมล บัวงาม

นักศึกษาระดับปริญญาโทการสื่อสารศึกษา

คณะการสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

การเชื่อมโยงกันในภูมิภาคอาเซียน (ASEAN Connectivity) นอกจากจะดูที่ การเชื่อมต่อ หรือการทำให้เส้นเขตแดนจางหายไปผ่านการค้า การลงทุน สาธารณูปโภคพื้นฐาน เช่น ถนนหนทาง สนามบิน ท่าเรือ ยังอาจพิจารณาได้ ในพื้นที่ของการสื่อสารหรือพื้นที่ทางวัฒนธรรม ดังที่คิลิฟฟอร์ด เกิร์ตซ์ (Geertz, 1973) เสนอในข้อเขียน การตีความหมายทางวัฒนธรรม (The Interpretation of Culture) ว่ามนุษย์ทุกคนต่างอยู่ในข่ายใยของความหมาย (web of meaning) ต่างดำรงอยู่บนเครือข่ายของวัฒนธรรม

ภายใต้เทคโนโลยีต่าง ๆ ที่ถูกพัฒนาขึ้นในศตวรรษที่ 20 โดยเฉพาะ การขนส่งและการสื่อสาร ทำให้โลกติดต่อสัมพันธ์กันอย่างเข้มข้น โลกจึงเต็มไปด้วย การหลั่งไหลของผู้คน และวัตถุ สิ่งเหล่านี้ส่งผลต่อข้ามพรมแดน และทำให้เกิดข้อ ถกเถียงใหม่เกี่ยวกับผลกระทบของสินค้า สื่อ และความหลากหลายทางวัฒนธรรม ของโลก ซึ่งมีการอพยพย้ายเข้าย้ายออกของผู้คนภายในรัฐชาติ ความสัมพันธ์ แบบเชื่อมโยงร้อยรัดเข้าด้วยกันที่เกิดขึ้นกับโลก คือ การหลั่งไหลทางวัฒนธรรม ข้ามพรมแดน

หนังสือ “ละครไทยกับผู้ชมอาเซียน: วัฒนธรรมศึกษาของสื่อข้ามพรมแดน ในอาเซียน” ของ ผศ. ดร.อัมพร จิรัฐติกร อาจารย์ประจำคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ก็เป็นอีกผลงานที่ตอกย้ำความหมายข้างต้น พร้อมยังเผย ให้เห็นความเป็นไปได้ต่าง ๆ ในการศึกษาต่อไปในอนาคต โดยเฉพาะการใช้ แนวทางศึกษาแบบสหวิทยาการ สำหรับงานชิ้นนี้ถูกเรียบเรียงจากงานวิจัยเรื่อง “การศึกษาเรื่องการบริโภคละครไทยในกลุ่มประเทศอาเซียน: กรณีศึกษาในประเทศ พม่า กัมพูชาและเวียดนาม” ระหว่างปี พ.ศ. 2556 - 2558 ผนวกกับประสบการณ์ การทำงานที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาวไทยใหญ่ในประเทศพม่ากว่าทศวรรษ

ด้วยคำถามที่ว่าเมื่อพูดถึงการพัฒนาหรือโอกาสทางเศรษฐกิจ แง่มุมของ อุตสาหกรรมวัฒนธรรมถูกกล่าวถึงน้อยมาก งานนี้จึงมุ่งศึกษาในสองส่วน ส่วนแรก ประเทศต้นทาง คือ การศึกษากระบวนการที่ผลิตและผู้จัดจำหน่าย ละครโทรทัศน์ไทยใช้เพื่อส่งออกละครโทรทัศน์ไปยังประเทศพม่า กัมพูชา และ เวียดนาม ส่วนที่สอง คือ การศึกษาประเทศปลายทางผ่านช่องทางและพฤติกรรม ในการรับชมละครไทย ไม่ว่าจะเป็นกระบวนการรับข่าวสาร การรับรู้และการสร้าง ความหมายให้กับละครไทยต่อกลุ่มผู้ชมทั้ง 3 ประเทศดังกล่าว

เฉกเช่นเดียวกับงานของเรย์มอนด์ วิลเลียม (Williams, 1997) นักวิชาการ ผู้สนใจวัตถุนิยมทางวัฒนธรรม (cultural materialism) ได้ตั้งคำถามและเบิกทาง การศึกษาวัฒนธรรมของชีวิตประจำ โดยเฉพาะแวดวงโทรทัศน์ศึกษาว่า โทรทัศน์

เป็นทั้งเทคโนโลยีและแบบแผนทางวัฒนธรรมที่ถูกสร้างขึ้นใหม่โดยประสบการณ์ของผู้ชม ที่สุดแล้วจึงเป็นความพยายามในการทำความเข้าใจว่าการเสภาพ เสียง เนื้อหาและเรื่องราวข้ามพรมแดน ผ่านสินค้าวัฒนธรรมอย่างละครไทยได้อย่างไร

จากแนวคิดคำถาม และความกล้าหาญทางไปสู่อันค้นพบสำคัญ คือ ละครไทยนั้นผลิตเพื่อผู้ชมภายในประเทศเท่านั้น ผู้ผลิตละครไทยไม่มีผู้ชมในต่างประเทศอยู่ในจินตนาการเลย ดังนั้นเมื่อใช้แนวทางของวัฒนธรรมศึกษา ในการวิเคราะห์การใส่รหัสต่าง ๆ ลงไปในละครของผู้สร้าง จึงถูกตีความและสร้างความหมายใหม่ ตัดต่อ เช่นเซอร์เนื้อหาหรืออุดมการณ์บางอย่าง โดยผู้ชมที่อยู่ในวัฒนธรรมต่าง ๆ ซึ่งต่างช่วงชั้นทางสังคม เพศ วัย มีทั้งความคล้ายคลึงเหมือนและความต่าง งานชิ้นนี้จึงเผยให้เห็นการเลือกและการสร้างความหมายของละครโทรทัศน์ที่ข้ามพรมแดน ต่างจากละครของเกาหลีใต้ที่มีความพยายามในการสร้าง “ความเป็นเอเชีย” เป็นต้น

ความพยายามในการวิเคราะห์ทำความเข้าใจของ อัมพร จิรัฐติกร ว่าถึงที่สุดแล้วผู้บริโภคในประเทศที่ศึกษานั้น เมื่อการบริโภคสินค้าทางวัฒนธรรมนั้น จะสามารถนำไปสู่การรับรู้ “ความเป็นอาเซียน” ได้หรือไม่ อย่างไร แม้จะเป็นการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบจำเพาะเจาะจงในพื้นที่อันกว้างขวาง และมีความหลากหลายเหลือมซ้อนของผู้คนมากมายนั้น แต่ข้อค้นพบของงานนี้เผยให้เห็นพลวัตของการเปลี่ยนแปลงในอาเซียน โดยเฉพาะเทคโนโลยีการสื่อสารสารสนเทศซึ่งทำให้ผู้ใช้ (users) เป็นผู้ใช้ที่มีความตื่นตัว หรือมีอำนาจในการสร้างความหมายที่สอดคล้องและแตกต่างกับตัวเองได้

แม้คำตอบของคำถามยังต้องถูกถามต่อ งานชิ้นนี้ได้ย้ำให้เห็นความสำคัญของปฏิบัติการแบบสามัญของอาเซียนในชีวิตประจำวัน แม้พรมแดนทางกายภาพอาจเคลื่อนย้ายได้ยาก ทว่าพรมแดนทางวัฒนธรรมกลับเคลื่อนตัวได้ไหลลื่นและต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นการไหลไปทั้งโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจก็ตาม

เมื่อการบรรจบพบกันทางเทคโนโลยีการสื่อสารส่งผลให้พรมแดนของสื่อไม่เหมือนเดิม อาทิ ในทางเทคโนโลยีโครงข่ายสื่อสาร โครงข่ายหลายชนิด

ในปัจจุบันมีความสามารถส่งข้อมูล ภาพ เสียง ซึ่งสามารถแปลงให้เป็นข้อมูลดิจิทัล ได้บนโครงข่ายอินเทอร์เน็ต ในทางเทคโนโลยีอุปกรณ์เครื่องรับ ปัจจุบัน โทรศัพท์มือถือและโทรทัศน์แทบจะไม่แตกต่างกับคอมพิวเตอร์ ที่สามารถประมวลผล และแสดงข้อมูลต่าง ๆ ได้หลากหลาย คำว่า “เครื่องรับ” ในทางทฤษฎีสื่อสารแบบเดิมไม่ได้เป็นเพียงเครื่องรับเนื้อหาอีกต่อไป แต่ยังสามารถผลิต บันทึก และส่งเนื้อหาได้อีกด้วย

นอกจากนี้ ลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่ง คือ ความก้าวหน้าทางอิเล็กทรอนิกส์ ทำให้อุปกรณ์พกพาที่เดิมเป็นอุปกรณ์ราคาแพงและมีผู้ใช้ไม่มากนัก โดยเปรียบเทียบ กลายเป็นอุปกรณ์ที่ถูกใช้โดยทั่วไปแทนที่อุปกรณ์ชนิดประจำที่ ในทางการดำเนินธุรกิจ เกิดการเข้าซื้อและควบรวมกิจการระหว่างสื่อข้ามชนิด ในทางพฤติกรรมผู้บริโภคหรือผู้รับสื่อก็มีการเปลี่ยนแปลงเช่นกัน เช่น พฤติกรรมการรับสื่อพร้อมกันหลายจอในเวลาเดียว การรับสื่อในขณะที่อยู่นอกบ้านที่ซึ่งเพิ่มมากขึ้นจากการใช้อุปกรณ์พกพา และผู้ใช้งานที่ไม่ได้มีบทบาทเป็นเพียงผู้รับสื่ออย่างเดียวอีกต่อไป แต่ยังสร้างเนื้อหาหรือเป็นผู้เล่นในการกระจายเผยแพร่เนื้อหาด้วย โดยมีคำเรียกผู้บริโภคแบบนี้ว่า “prosumer” (producer + consumer) ด้านฝั่งผู้ให้บริการก็มีแพลตฟอร์มขึ้นมารองรับเนื้อหาที่ผู้ใช้บริการสร้าง เรียกว่า “user-generated content” ซึ่งปัจจุบันเป็นเนื้อหาชนิดที่มีจำนวนมากที่สุดในอินเทอร์เน็ต และเนื้อหาเหล่านี้จำนวนหนึ่งก็ถูกนำไปใช้ต่อโดยสื่อมืออาชีพอย่างรายการข่าวทางโทรทัศน์หรือบริษัทภาพยนตร์ เฮนรี เจนกินส์ (Henry Jenkins, 2006) ซึ่งศึกษาชุมชนของแฟนที่สร้างสื่อ เรียกสิ่งนี้ว่าการหลอมรวมเชิงวัฒนธรรมซึ่งก็เป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมหลอมรวม (convergence culture)

การหลอมรวมในหลายมิติข้างต้นนั้นพบเห็นได้จากข้อสรุปในงานศึกษาของ อัมพร อาทิ ความเป็นไทยในละครไทยจึงถูกผู้ใช้ตีความแบบเลื่อนไหล หลากหลาย บางที่เท่ากับความทันสมัย บางที่ถูกใช้ในฐานะเป็นแบบเรียนขั้นต้นเป็นแหล่งเรียนรู้ก่อนเข้ามาทำงานในเมืองไทย สำหรับบางแห่งไทยมีค่าเท่ากับ ฆี พุทธศาสนา และศีลธรรม บางแห่งไทยก็เท่ากับความเป็นชนชั้น หรือกระทั่ง คือ เพศที่สาม เพศทางเลือกต่าง ๆ

“ละครไทยกับผู้อ่านอาเซียน: วัฒนธรรมศึกษาของสื่อข้ามพรมแดนในอาเซียน” ของอัมพร จิรัฐติกร จึงเป็นผลงานชิ้นสำคัญสำหรับผู้สนใจวัฒนธรรมพาผู้อ่านไปยังขอบพรมแดนที่ปะทะกันของศาสตร์แขนงต่าง ๆ งานชิ้นนี้ให้คำตอบพร้อม ๆ กับให้คำถามมากมาย เราจะมองละครโทรทัศน์ในฐานะสิ่งมีชีวิตที่ข้ามพรมแดน ในฐานะปัจเจกผู้กระทำการได้หรือไม่ ความหมาย คุณค่าหลักอะไรที่คงอยู่ อะไรบ้างที่เพิ่มขึ้นมา รวมถึงอะไรที่หายไป รวมถึงละครโทรทัศน์หรือสื่อข้ามพรมแดนต่าง ๆ นั้นจะกลายเป็นพื้นที่ทางวัฒนธรรมสร้างสำนึกของความเป็นภูมิภาคได้อย่างไร โดยเฉพาะหากเป็นการสร้างจากสามัญชน จากคนข้างล่าง เป็นการท้าทายความเป็นอาเซียน วัฒนธรรมอาเซียนที่รัฐ พยายามสถาปนาขึ้นอย่างเป็นทางการอย่างสิ้นเชิง.

อ้างอิง

- สมสุข หินวิมาน. 2558. *อ่านทีวี: การเมืองวัฒนธรรมในจอโทรทัศน์*. กรุงเทพฯ: พารากราฟ.
- Geertz, Clifford. 1973. *The Interpretation of Cultures: Selected Essays*. New York: Basic.
- Jenkins, Henry. 2006. *Convergence Culture: Where Old and New Media Collide*. New York: New York University Press.
- Williams, Raymond. 1979. *Television: Technology and Cultural Form*. London: Fontana.